

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0167

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

dicti, h. e. fructus *Nounouk*, seu *Ficus Indica* saporem ac formam gerunt *Marfilienfium Ficum*, arbor incisa lac fundit, ex cortice funes fabricantur.

Peere-boom. De vruchten *Voa Nounouk* genaamt, dat is vrucht van de *Nounouk*, of *Indiaansche Vygeboom*, hebbende de smaak en gedaante van *Marfilische Vygen*, de boom doorgesneden geeft melk, de schors is goed om touw van te maken.

Tabula Octogesima Septima

Grossulariam exhibet domesticam ramis suis, flagellis, ac filamentis miram arboris formam præbentem.

De zeven- en tachtigste Plaat

Vertoont een tamme *Grossularia* ofte *Besse-boom*, met zyn takken, ranken, en touwen, een wonderde gedaante van een boom uytmakende.

Tabula Octogesima Octava

Ramum exhibet *Grossularia* domesticæ, foliis ac fructibus conspicuum.

De acht- en tachtigste Plaat

Vertoont een Tak van de tamme *Besse-boom*, met zyn bladen en vruchten verbeeldt.

CAPUT QUARTUM.

Grossularia silvestris. *Issipoeti*.

Grossularia silvestris cognominatur quoque alba ab albo trunci cortice, estque arbor alta & ample extensa, ejusdem formæ cum præcedentibus, aliquando etiam altior est; Hujus vero folia oblongiora sunt & majora, in longiorem apicem desinentia, sex, octo & novem pollices longa, binos ac tres lata, ad tactum rugosa, ac tenera pilosa sunt, uti & ipsorum petioli & ramuli, non autem ita apte crudi edi possunt ac præcedentium.

Fructus eandem habent formam instar minorum nempe *grossulorum*, superius fovea inpressi seu umbilicati, inferius acuminati ac rugosi, plerumque lutei ac rufi, sensimque nigricantes, quum & *Ficum* saporem æmulantur, bini ternique simul prope quodvis folium dependent ex brevibus incurvisque petiolis.

Arboris lignum est album, ac durius quam præcedentium, hæc species primum quoque flagella emittit, quæ arbores adstantes complectitur, hasque sensim enecat, tumque ejus folia sunt maxima & ampla, albicantia, & quam maxime pilosa, ac quodammodo apta ad *Ulang Ulang*. Raros vel nullos fere fructus tum producit, atque a plebe flagellum censetur esse peculiare, quod erroneum; Expertus autem fui, sensim in arborem excrescere, licet varias ejus observaverim varietates. Quæ enim in nudis crescit scopulis, breviora ac duriora gerit folia quam quæ in silvis arbores adscendit, atque unius folia longe pilosiora sunt illis alterius, sunt etiam quædam folia latiora & rotundiora, quæ omnes varietates oriuntur ex solo, in quo crescut: quum in arborem excreverit, ejus rami fila quoque emittunt quæ instar filorum navigii deorsum dependent, sed rara sunt, quæque hinc inde radices terræ inmittunt.

Mira hujus speciei forma obcurrit ad plagam *Euri magnæ viæ*, quæ ab *Hitalamma*, directe per regionem *Hiroes* decurrit ad altas silvas: Arbor oblique penitus locatur, acsi a vento disjecta esset, verasque ejus truncus adeo perforatus & distinctus est, acsi opus esset cancellatum ab artifice elaboratum, ex ejus vertice longa dependent mellina fila, ex quibus sensim excrevisse videntur bini alii trunci, viri crassitiem habentes, qui longe a radicum ortu remoti sunt, suntque incurvi admodum & sinuosi, qui mirum præbent adspectum, ex iis enim diversa & alia dependebant fila, quorum quodvis circa terram bifidum est, sique terram adtingant, parvis filamentis sese ipsi infigunt, conerescunt, atque unicum constituunt truncum.

Nomen. Latine *Grossularia silvestris* & alba, ab albo trunci colore. Amboinice *Issipoeti*, *Issipoetel*, & *Issipoeter* ob eandem rationem. Quibusdam dicitur *Nuno Hauesse poeti*. Lahonenses ipsam vocant *Peylale*.

Locus. In altis crescit montibus, atque hinc inde in rupibus, atque ubi multi lapides sibi incumbunt, uti hanc ubique fere reperi in vetustis & prolapsis castellis indigenarum, ac præsertim in monte *Lucieela* in promontorio *Quimelahas*, quod anno 1637 a *Guber*.

IV. HOOFDSTUK.

De wilde Besse-Boom.

De wilde *Grossularia* wert ook de witte genaamt van wegen de schorsse aes stams, en is een booge wyd-uytgebreide boom, van dezelve gedaante als de voorgaande, of wel zo groot. De bladeren zyn langwerpiger en grooter, met een langer spits, zes, acht, en negen duymen lang, twee en drie breed, rug in 't aantasten, en de jonge merkelyk baayrig, gelyk ook baare steelen en takjes, zo bequaam niet om raauw te eeten, als de voorige.

De vruchten zyn van dezelve fatsoen, te weten als kleyne *Vygjes*, voor met een kuytje of navel, agter toegespits, of rimpelig, meest geel en ros, langzaam swartachtig werdende, wanneer zy wat na *Vygen* smaken, en hangen gemeenelyk twee en drie by ieder blad, op korte kromme steeltjes.

Het hout is wit, en wat harder dan het voorgaande, dan eerste is insgelyks eerst een touw, dat met lange ranken de boomen oploopt, en dezelve metter tyd verstikt. De bladeren zyn als dan zeer groot en breed, witachtig, dog zeer baayrig, en eenigzins bequaam tot *Ulang Ulang*. Weynige of geene vruchten draagt het als dan, en 't gemeene volkje rekent 't mede voor een byzonder touw, 't welk onwaar is, want ik genoegzaam ondervonden heb, dat 't metter tyd een boom word, hoewel ik verscheide veranderingen daar aangemerkt heb: Want dat op de bloote klippen wast, heeft korter en harder bladeren dan 't geene in de bosschen de boomen oploopt, en dan is 't eene ook veel bayriger dan het ander, ook met breeder en ronder bladeren, 't welk alle veranderingen zyn; na de grond, daar 't staat, als 't een boom geworden is, zo geven zyne takken ook draden uyt, die als zylgaren na beneden hangen, dog weynige, die hier en daar weder inwortelen.

Een smaakze gedaante van deze zoorte vind men aan de zuyd-oost zyde van den grooten landweg, die van *Hitoelamma* dwers over 't land *Hitoe* gaat, in 't booge woud. De boom staat gantsch schuyns, als of hy van de wind omgewaayt was, en den principalen stam is zo doorbroken en doorvlogten, als of het een konstlyk traliëwerk was van een Beeldhouwer uytgesneden; van zyn top hangen lange boning-verwige draden af, van dewelke schynen metter tyd gekomen te zyn twee andere stammen van een volkomen mans dikte, en verre van de hooftwortel afstaan, zeer krom en bogtig, vreemd om aan te zien, want daar bingen nog verscheide strengen af, yder draatje omtrent de aarde zig in twee verdeelende, en die de aarde raken, maken zig met veele kleene vezelingen daar aan vast, groeyen aan malkanderen, en werden tot eenen stam.

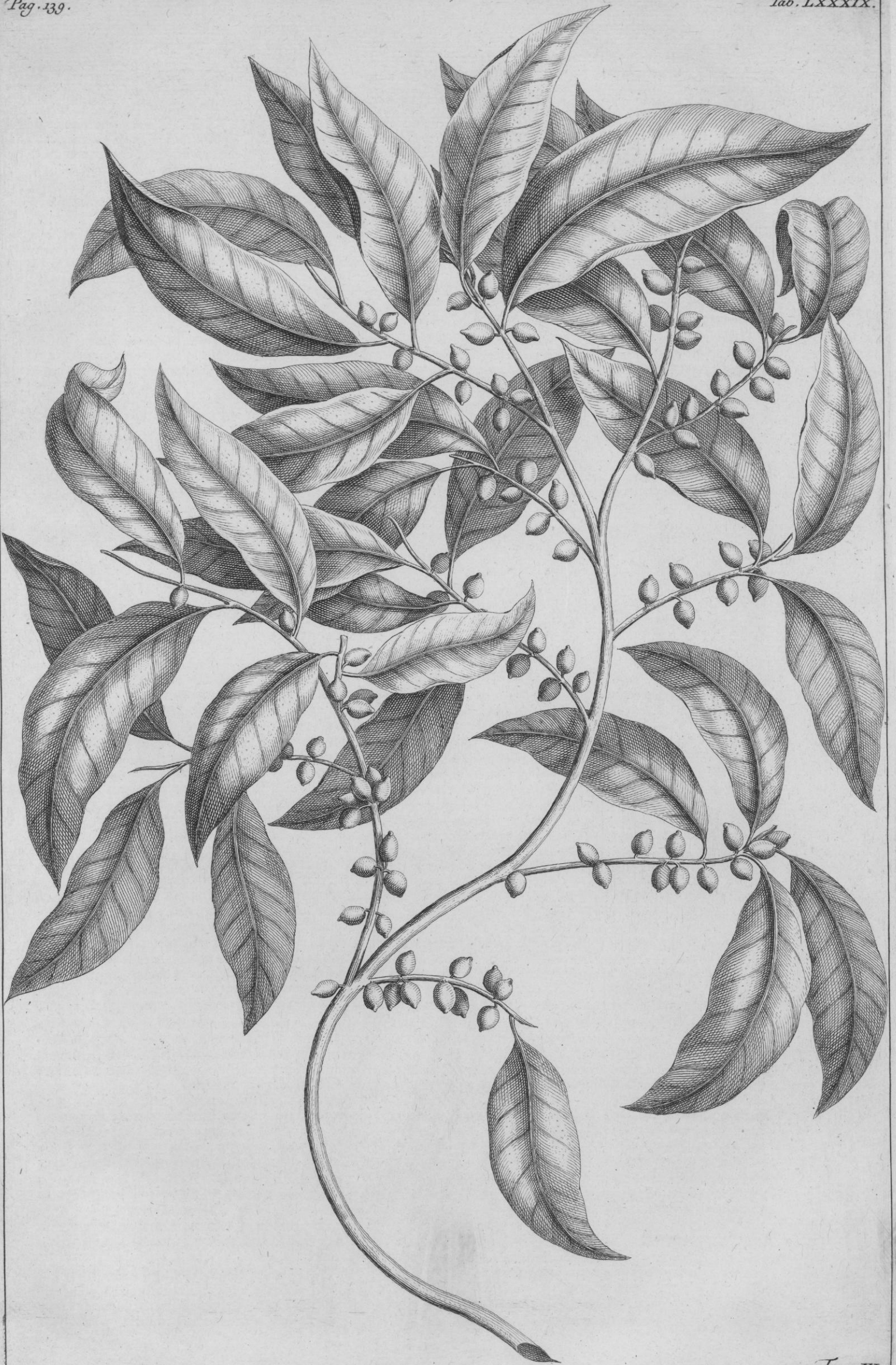
Naam. In 't Latyn *Grossularia silvestris* & alba, van de witte couleur des stams. Amboinisch *Issipoeti*, *Issipoetel*, en *Issipoeter*, om dezelve reden. Zommige *Nuno Hauesse poeti*. De *Laboenzen* noemen hem *Peylale*.

Plaats. Hy wast in 't booge gebergte, en hier en daar in de klippen, en waar veele steenen op malkanderen leggen, gelyk ik hem dan meest over al gevonden heb in de oude vervallene en afgesmette Forten der Inlanders, met namen op den berg *Lucieela*, op een punt van des *Quimelahas*.

bernatore Antonio van Diemen erutum est, ubi ingens truncus locatus erat, quem tres viri vix complecti poterant, in rudeto, qui spatio triginta annorum in tantam crassitiem excreverat.

Ufus. Non peculiarem hæc arbor hominibus præbet usum, fructus enim ejus avibus cibo inserviunt, nec ejus folia eduntur, saltem non cruda, sed tantum a plebe piscibus adcoquantur, similique modo eduntur, quo ista domesticæ Grossulariæ. Crassorum truncorum lignum seu alæ (quum sint duriores quam in ullis aliis Varingæ speciebus) capreolis inserviunt navigiorum Corre Corren dictorum, de quibus capite primo fuit actum, ad quem usum hæc species melior est ista latifolia: In exstruendis calcariis fornacibus tanquam foci lignum adhibetur, aliis mixtum lignis, quum rite siccatum flammam facile concipiat, diuque ignem foveat.

Peculiaris hujus quoque invenitur species *Nunu Alulæ* seu *Laguayn* dicta, cujus truncus similis est priori, ac folia ejus sunt crassa, firma, & glabra, ramuli vero plurimis parvis onusti sunt fructibus, haud multo majoribus femine Catjang, qui dura constant carne, ac plerumque virides sunt, licet maturi, quique multum affantur & eduntur, saporemque habent Catjang, ejus vero folia cibo non inserviunt.

Tabula Octogesima Nona

Ramum exhibet *Grossulariæ silvestris*, quæ *Iffe Poeti* vocatur, estque *Tsjela H. Malab. part. 3. Tab. 63.*

CAPUT QUINTUM.

Varinga parvifolia. Waringin Daun Kitsjil.

Tertia Varingæ classis est parvifolia, quæ vulgarissima est, & elegantissimam gerit comam, dividitur autem in altas ac humiles species.

Primo alta species in initio flagellofus frutex est, qui alias adscendit arbores, ipsasque strangulat, sensimque excrefcit in altam & amplam arborem, cujus truncus ex multis quoque flagellis compositus est, quæ in hac specie notabiliora & copiosiora sibi incumbunt, primarius enim truncus plurimas emittit fibrillas, quæ ex ipso deorsum vergentes terræ sese infigunt, ibique radices agunt, atque juxta majorem truncum sese iterum erigunt: Hujus arboris coma elegantem & speciosum præbet aspectum, quodvis enim folium vulgarem habet formam, inferius rotundum, ac sensim acuminatum, Lingoi folio simile, sed minus & firmius, glaberrimum, æquale, & læte virens, tenuibus per textum venulis, instar foliorum Caryophylli, verum non ita sunt parallelæ, sunt autem tres pollices longa, binos digitos lata, atque in apicem desinunt notabilem. Ejus ramuli sunt longi, teretes, & ob foliorum numerum plerumque dependentes, ad quodvis folium brevem apicem gerentes, ex quo alia folia & ramuli propullulant, ita ut arbor densam formet comam, gratamque præbeat umbram, si nempe sit humilis, alta enim ramos suos ample & irregulariter extendit.

In ramulis prope foliorum ortum fructus excrefcunt solitarii, bini, & terni, sessiles, formam grossulorum referentes, inferius nempe angustati, superius rotundi, magnitudine Ervi seu Pisorum, primo ex viridi & luteo variegati, albisque punctulis notati, dein sanguinei, ac pauci horum nigrescunt, quum per aves non tam diu in arboribus supersint; intus autem repleti sunt plurimis granulis mollibus, fructus vero hi ficci sunt & insipidi, rubri autem succosiores sunt nigris, videnturque tum ab avibus magis expeti, quum forte ipsis rubri melius sapiant nigris.

Hæc species ex cunctis ramis ruffa seu mellinum colorem habentia emittit filamenta crassitie fili velorum, quæ tanquam tenuia & longa flagella deorsum dependent, sique terram attingere non impediuntur, radi-

Tom. III.

ces

melahas hoofstvastigheid, Anno 1637. door den Generaal Antony van Diemen, veroverd, een zeer groote stam, die drie mannen pas omvademen konden, regt op een steenboop staande, en gegroeyt in de tyd van 30 jaren.

Gebruik. De menschen hebben geen zonderling gebruyk van dezen boom, want de vruchten werden voor de vogelen gelaten, en de bladeren eet men niet, immers niet raauw, maar alleenlyk werdenze van 't slegte volkje by visch gekookt, en als dan gegeten, gelyk men met die van de tamme Grossularia ook doet. Het hout van de dikke stammen of vlerken (om dat het harder is dan de andere Waringen) wert gebruykt tot de krullen van de Corre Corren, waar van in 't eerste Kapittel gesproken is, en waar toe deze soort bequamer is dan de breedbladige. In 't maken van kalk-ovens wert het ook tot brandhout genomen, dog onder ander hout gemengt, om dat het winddroog zynde, wel brand en lang vuur hout.

Nog hebbenze een byzondere soort hier van, genaamt *Nunu Alulæ* of *Laguayn*, met een stam als de voorgaande, een dik, styf, en glad blad, de ryskens zyn bezet met veele kleene vruchten, niet veel grooter als Catjang, hard van vleesch, en meest groen blyvende, derwelke veel gezoden en gegeten werden, smakende als Catjang, maar 't blad wert niet gegeten.

De negen-en-tachtigste Plaat

Vertoont een Tak van de wilde Bessé-boom, *Iffe Poeti* genaamt, welke is de *Tsjela* van de *Hort. Malab. derde deel Tab. 63.*

V. HOOFDSTUK.

De kleynbladige Waringe-Boom.

Het derde geslacht der Waringen is 't kleynbladige, zynde 't gemeenste en fraayste van loof, onderdeelt in hooge en laage zoorte.

Eerstelyk: De hooge zoorte is in 't eerste een beesterachtig touw, die andere boomen bevattende en dezelve verstikkende, metter tyd een hooge en breede boom wert, wiens stam insgelyks uyt veele strengen gemaakt is, die in dit geslacht merkelyker en menigvuldiger over malkander leggen, want de eerste hoofdstam zend veele worteltjes uyt, derwelke langs dezelve aflopende, in de aarde wortelen, en aan de hoofd-stam vast groeyen; 't loof van dezen boom is lustig en fraay om aan te zien, want yder blad is van gemeene gedaante, agter rond, en allengskens toegespitst, het Lingoo-blad gelyk, dog kleender en styver, zeer glad, effen, en blyde-groen, met fyne adertjes doorregen, gelyk de Nagel-bladeren, dog lopen zo parallel niet, drie duymen lang, twee vingers breed, met een merkelyke spits. De ryskens zyn lang, rank, en wegens de meenigte der bladeren meest nederwaarts gebogen, by yder blad een kort spitsje hebbende, daar uyt andere blaadjes en telgen voortkomen, zo dat den boom een digt loof heeft, en een aangename schaduw maakt, te weten als by laag blyft, want hoog werdende, spreyd by de takken vry wat onordentelyk uyt.

Aan de takjes by den oorspronk der bladeren wassen de vruchten, enkeld of twee en drie by malkander, zonder stelen, meede in gedaante van *Vygjes*, te weten achter smal en voren rond, in degroote van een *Ervm* of graauwe erwete, eerst groen en geel, met witte puntjes gespikkeld, daar na bloed-rood, en weinige daar van worden swart, want zy door de Vogels zo lange geen rust aan de boomen vinden. Binnen zynze vol kleene en weeke greyntjes, droog, en zonder smaak, doch de roode zyn zappiger dan de swarte, en 't schynt dat ze als dan daarom van 't gevogelte gezogt worden, als meer smaak daar in vindende, dan in de swarte.

Dit geslacht geeft uyt alle zyne takken roffe of boningverwige draden uyt, in de dikte van zeylgaren, als dunne lange strengen nederwaarts hangende, en als ze de aarde onverbindert raken, daar in wortelende, doch 't meeste

S

deel